



GAARDEN OG FRISEN

Af Maleren Axel Salto.

I Samarbejde med Murerformand Hans Petersen overtog jeg Arbejdet med Fornyelsen af Farvepudsdekorationerne i Thorvaldsens Museums Gaard Sommeren 1938 efter Maleren Axel Johansens sørgelige Død. Paa det Tidspunkt var de to øverste grønne Palmekroner paa Østvæggen, hele Frisen med de væddekørende Genier og Vaserne udført af Axel Johansen og Murerformanden — med Undtagelse af det første Væddeløbsbillede, Starten, som Maleren Harald Hansen havde lavet som Experiment i en ny og uprøvet Teknik, og som vi, da Gaarden ellers var helt færdig, erstattede med et nyt Billede i samme Teknik, som var brugt til alt det øvrige; Resten, de to store okkerfarvede Palmebilleder paa Østvæggen samt de 14 Lisener med sammenslyngede danske og italienske Træer og Planter, udførte Hans Petersen og jeg paa det af Axel Johansen anviste og af Museet akcepterede Grundlag i Tiden fra Sommeren 1938 til Efteraaret 1940, da vi kontraktmæssigt afleverede Gaarden færdig.

Axel Johansen kom gennem Forsøg, der stod paa i en Aarrække, til Erkendelse af, at Blanding med *Portlandcement* dannede den mest holdbare Konstruktion, en Erfaring, der bl. a. blev indhøstet ved de i 1923 opsatte Prøvebilleder med 3 forskellige Sammensætninger paa en Ydervæg ude paa Sundholm. Ved en Undersøgelse af de tre Billeder i Februar 1942, 19 Aar efter at de var sat op, konstaterede jeg, at Prøven, hvor der var anvendt hydraulisk Kalk, havde lidt mest; Feltet var uldent i Stoffet og Stregerne forsvundet. Feltet med Moler-Cement var lidt medtaget, især Konturerne var bleget en Del af. Bedst havde Portlandcementblandingen holdt sig. Det Felt stod friskest, og Konturerne var endnu sorte og kraftige. Det er utvivlsomt den omhyggelige Streg-

behandling, der forlænger Freskernes Levetid. Paa de bedst bevarede Billeder paa Frisen paa Museet har Streger og Skraveringer holdt sig bedre mange Steder end selve de farvede Pudsflader, de er lagt i.

Materialerne i Museets Gaard anvendte vi blandet i følgende Forhold:

Den gule Farve:

2 $\frac{1}{2}$ Del Sand
3/4 Del Cement
3/4 Del mørk Okker
1/4 Del Pallasgult
3 Maal til 1/2 Del Kalk

Den grønne Farve:

2 $\frac{1}{2}$ Del Sand
3/4 Del Cement
1/4 Del Kromilte
1/8 Del Umbra
3 Maal til 1/2 Del Kalk

Den røde Farve:

2 $\frac{1}{2}$ Del Sand
3/4 Del Cement
1/2 Del Dodenkop (stift Maal)
3 Maal til 1/2 Del Kalk

Den sorte Farve:

2 $\frac{1}{2}$ Del Sand
3/4 Del Cement
3/8 Del sort (stift Maal)
1/32 Del Umbra
3 Maal til 1/2 Del Kalk

Paa nogle Punkter indførte jeg nogle Ændringer i Farveblandingen, saaledes er den grønne Farve iblandet mindre Umbra, end Axel Johansen brugte den, for at den kan staa saa frisk og kølig som muligt til de dominerende varme Okkerpartier, og den okkergule er gjort lidt mere intens. Dette sidste hænger sammen med, at vi helt undgik Efterlaseringen, naar Farven var frisk paasat, da en saadan Lasering efter min Mening gør Farverne døde og i Tidens Løb regner ned over og forurener Bunden.

Til nogle Rekonstruktionsforsøg bagefter, bestilt af Københavns Kommune, med Portrætter fra Sonnes Frise uden paa Museet brugte vi delvis de engelske Cementonefarver, som er de eneste Farver, der garanteres holdbare i Cementblanding fra Fabrikken, og som sværter saa stærkt, at man kan nøjes med langt mindre Farvestof end ellers, hvilket maa styrke Blandingen.

Ved et Eftersyn i Februar 1942 af Billederne i Gaarden forekom de mig at reagere helt tilfredsstillende, udsat for Vejrliget. Det første Billede, vi udførte, Palmebilledet til højre paa Østmuren fra 1938, var hvidt af Alkaliudslag Dagen efter, at det var lavet. Senere blev det spulet med Slange og tabte sig derved ganske, blev blegt og glansløst en lang Tid; nu staar det fyldigere og smukkere end nogensinde. De sidste

Lisener, der blev udført over to Aar efter Palmefeltet, er i Færd med at blive salpeterhvide, en naturlig Børnesygdom hos den Slags Billeder, dette hvide forsvinder igen. Det eneste Felt, der udvikler sig vanskeligt, er Palmefeltet til venstre paa Østmuren, det for Regn og Sne mest udsatte Hjørne i Gaarden, hvor Grovpudsen har været saa gennemtrukken af Væde, at den først sent kommer ud og derved forsinker Billedets Modning; ogsaa det, venter jeg, skal rette sig med Tiden ligesom Palmefeltet til højre. Muligt hænger Billedets daarlige Tilstand sammen med, at vi netop havde afsluttet Arbejdet med det den Dag, vi maatte tage vore Stilladser og Tildækninger ned i Anledning af Festen for Thorvaldsen i Efteraaret 1938. Derved blev Billedet alt for tidligt udsat for Klimaets Barskhed, da Hærdningsprocessen endnu ikke var tilendebragt. Jeg tror, dette er den rigtige Forklaring paa Billedets Udseende; men maaske kan man om nogle Aar forsøge en Syreafvaskning, hvis det ikke har bedret sig. Farvepuds er en levende Ting, den arbejder stadig. —

I Vinter viste en Enquête i Dagspressen Stemningen blandt Folk angaaende Frisen uden paa Thorvaldsens Museum, hvorledes man bedømte dens Skæbne og Museets mulige Restaurering af den. Enquêtens Deltagere reagerede alle som ventet, især Kunstnerne gik glædeligvis med al ønskelig Iver ind paa den Tankegang, der var udkastet i Enquêtens Indledning, at Frisen skulde bringes under Tag hurtigst muligt, da den saa endnu i mange Aar kunde være til Glæde for Menneskene, medens den nu ved stadig at være udsat for Regn og Røg og Frost og Maager med overmaade Fart løb sin totale Undergang i Møde. Herimod hævdede enkelte Stemmer, at en af Frisens væsentligste Virkemidler var dens arkitektoniske Sammenspil med Bygningen, og at dens Værdi derfor meget beroede paa, at den blev paa Plads. Det er den Slags selvfølgelige Ting, man altid kan finde paa at sige, som om ikke Billederne i sig selv — f. Eks. de, der vender ind mod Slottet — har en saadan Fylde og Skønhed i Stof og Farve, ejer en saadan i dem selv beroende kunstnerisk Magt, at de lader sig nyde med Fingerspidserne og med Næsen lige op i dem, uafhængigt af, om de er Led i nogen arkitektonisk Sammenhæng. Det samme Indlæg gik ellers ud paa, at da den værste Skade vel nok allerede var sket, kunde man godt nu i Ro og Mag blive ved med endnu en Generation at gaa og se Tingen forfalde.

Alt dette kan forekomme saa ligegyldigt. Jeg opholder mig ved det, fordi der er noget uforligeligt mellem den søgende, energiske Aand, der altid har ombølget Frisen, det vedholdende Slæb for at løse et svært Problem og saa det: at vente, at se, naar der ikke længere er noget at vente efter eller se paa. Vi, der har arbejdet paa Frisens Genopstandelse

i 80 Aar, naar endelig frem til brugbare, af alle anerkendte Resultater, nu skulde det Arbejde kunne paabegyndes, som gav Mening i de mange Aars Anstrengelser og økonomiske Ofre. Den Vilje til Bevaring, til Fornyelse, der er sprunget som en Feber fra det ene Slægtleds Aarer over i det næstes, skulde pludselig afløses af den triste Devise: Lad Frisen leve og dø paa Stedet. *Denne Følemaade er aldeles uforenelig med den Aand, der indtil nu har afholdt Museet fra at falde fra hinanden.* Nu er det, ganske rigtigt, umuligt at finde et Sted Frisen vil se saa godt ud som der, hvor den sidder inde i den arkitektoniske Sammenhæng; men hvis den ikke kan sidde der mere, fordi den er til Hindring for en forsvarlig Hovedreparation af Museet, eller fordi den forvitrer hurtigt, og der er Stemning for at bevare Resterne, saa er det altsaa, at der skal ske noget. Hvis Frisen kommer væk, enten man nu søger at bevare den for Eftertiden et eller andet Sted, eller man vælger den billigere Udvej simpelthen at slaa den ned, er der tre Muligheder for Erstatning: Man fortsætter de udekorerede Flader helt ned til Jorden, maaske som et sort Bælte, hvor den var, som Joakim Skovgaard foreslog. Dette er nu saa sørgefloragtigt, forekommer det mig. Eller man erstatter Fremstillingen af Thorvaldsens Hjemkomst med anden Dekoration, en ren Ornament-Frise, f. Eks. i Stil med de indlagte Gulve inde i Museet. Eller endelig, man søger at rekonstruere den oprindelige Frise med de forhaandenværende Hjælpemidler, og de er af en saadan Art, at der ikke er nogen Grund til at tro, at en ny Frise skulde blive ringere end den gamle.

Man kan gennem paaskrevne Farveangivelser paa de gamle Tegnninger tænke sig til, hvordan Frisen saa ud, dengang den frisk sprang ud af sin Skabers Pande. Hvis man i denne Stemning ser paa de sure, forhultede Rester, der endnu sidder tilbage ud mod Kanalen, for saadan maa man i denne Sammenhæng se paa dem, forskrækkes man over sin perverse Smag for det ruinerede. Hvor festligt er ikke Matroserne oprindelig tænkt, helt klædt i hvidt med de rejste Aarer og herimod Kaptajn Dahlerups blaa Uniform, det graa i høje Hatte, det violette, der varierer det røde i Damernes og Herrernes Dragter, hele dette Livets muntre Spil af Farver; er vi ikke for nøjsomme, naar vi tager til Takke med, hvad Vejrliget levner os? Er der ikke Humør nok i os til, at vi faar Lyst endnu engang at skue Frisen i al dens Pragt?

To Spørgsmaal melder sig: Er vi i 1942 *kunstnerisk*, og er vi *teknisk* i Stand til at yde en forsvarlig Rekonstruktion af Sonnes Frise?

Hvordan gik det egentlig for sig, da den blev lavet? Gamle Optegnelser siger: »Sonne begyndte at optegne den udvendige Billedrække paa Siden mod Slottet i Foraaret 1846. J. A. G. Barlach tegnede disse op i

naturlig Størrelse fra 8. Juli til 29. November. F. C. Lund og J. Hallager udførte dem paa Stedet fra August til December 1846 og i Juli 1847.

Billedrækken mod Kanalen tegnede Sonne i Sommeren 1847. Barlach tegnede den i naturlig Størrelse, og F. C. Lund og Barlach udførte den i September og Oktober 1847 og i Juli til September 1848. Derimod tegnede Sonne først i 1850 Billedrækken paa Bagfacaden. Barlach og J. Hallager udførte den i September og Oktober 1850.«

Det vil sige: Sonne var ikke alene personlig *ikke* med til at udføre Frisen direkte paa Muren, noget Nutiden med Rette maa finde utroligt, han har ikke engang udført Arbejdstegningerne selv, det overlod han altsammen til sine unge Medarbejdere. Sonne har personlig tegnet en Række Studietegninger i Blyant til de forskellige Figurer, saa har han endvidere, hører vi, tegnet Kompositionerne op, Anordningerne af de mange Grupper, vel i Samraad med Museets Arkitekt. Resten udførte hans Hjælpere. Disse Medarbejdere var: J. Hallager, J. A. G. Barlach og F. C. Lund. Hallagers Skæbne er forbleven dunkel, end ikke Weilbach kender ham, Barlach blev senere Litograf og F. C. Lund en nu nærmest glemt Historiemaler. Disse tre omsatte Sonnes Streg i murteknisk anvendelige Arbejdstegninger, forbausende godt, og skabte Frisen med deres Hænder. Selv om Datidens Kunstnere med større Lethed og Selvfølge arbejdede i den nyklassicistiske Konturstil, som Frisen er udført i, mon det saa er overdrevent at mene, at vi i Dag kan staa Maal med de tre nævnte Kunstnere, hvad Tegningens Finhed angaar, naar vi da ellers gaar til Opgaven med Respekt og Vilje til at yde det Bedste? Man maa ikke misforstaa mig, jeg mener, at Opgaven er endda særdeles smukt løst kunstnerisk, men vi ejer ogsaa i Dag Hjælpemidler til at udføre Frisen smukt og i den rette Aand, ikke mindst det fuldstændige Sæt Arbejdstegninger, som F. C. Lund fik Bestilling paa og udførte under Sonnes Tilsyn direkte efter Muren i 1876. En ny Frise vil i akkurat samme Grad være »Sonnes Frise« som den oprindelige.

Efter at have set Arbejdet fast i Øjnene og efter at have drøftet Sagen med den udmærkede Tekniker Murer Hans Petersen, en anden af Nutidens Hjælpekilder, betænker jeg mig ikke paa at erklære, at vi nu er i Stand til fuldt forsvarligt i kunstnerisk Henseende at erstatte den gamle Frise med en ny.

Teknisk set skulde vi kunne levere et nok saa propert Arbejde som det tidligere. Ved at gennemfarve Finpudsen i 5-6 Millimeters Tykkelse og ved at holde Fugtigheden godt vedlige under Udarbejdelsen danner man et særdeles solidt Slidlag, og ved at gennemfarve alting — ikke blot lægge gul Farve ind til en hel Figur og saa frescomale og glitte

røde Jakker og Sjaler paa her og der, eller lægge hele Hovedet i een Farve og saa *paamale* Haaret, alt dette, der gjorde den gamle Frise uholdbar, fordi de ganske tyndt *paamalede* Farver hurtigere blev slidt af — ved at gennemfarve alting i fuld Finpudsdybde, selv den mindste Øreløkk, skaber vi Betingelse for, at Farvemodsætningerne stadig bevares selv om der sker Slitage i Overfladen. Som vi har set, gennemførte nogle unge Mennesker Frisen i Løbet af ganske faa Maaneder; teknisk set skulde vi i Nutiden, hvis man giver sig Tid, kunne lave en Billedrække af, tror jeg, betydelig større Holdbarhed end den, der nu er ved at forsvinde. Man skal give sig Tid, tage et lille Stykke ad Gangen, overføre de sorte Streger ved at indtrykke dem med Poncen imellem, saa Papiret holder fast paa Siderne, og hvis man saa endda ridser op i de nedtrykte Linier, saa Cementen flosser op og blander sig med den *paaførte* glittede Farve; naar man behandler Stregen saadan, og man saa samtidig lægger Farverne i fuld Finpudsdybde allevegne, ikke snyder med at *fresco-male* noget, samt raader over tilforladelige Materialer, saa vil man i Dag kunne fremstille en Farvepudsfrise uden paa Thorvaldsens Museum, der er saa holdbar, som saadanne Arbejder nu engang kan blive i det danske Klima.



CONSTANTIN HANSEN: THORVALDSENS MUSEUM. 1858.
Gave fra Højesteretssagfører C. B. Henriques i Anledning af Hundredeaars-Dagen for Thorvaldsens Hjemkomst September 1938.